

Ambachtsgaarde, tegenover nrs. 46 t/m 80

Gemeente Den Haag

*Bureauonderzoek archeologische waarden en
Inventariserend veldonderzoek-boringen*

Afdeling Archeologie

Dienst Stadsbeheer

HAR 1135

Colofon

Onderzoek: Ambachtsgaarde, tegenover nrs. 46 t/m 80, Gemeente Den Haag, bureauonderzoek archeologische waarden en Inventariserend Veldonderzoek-boringen

Auteur: A.O.J. Meering (BO) en E.C. Rieffe (IVO-b)

Uitgave: Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer
gemeente Den Haag

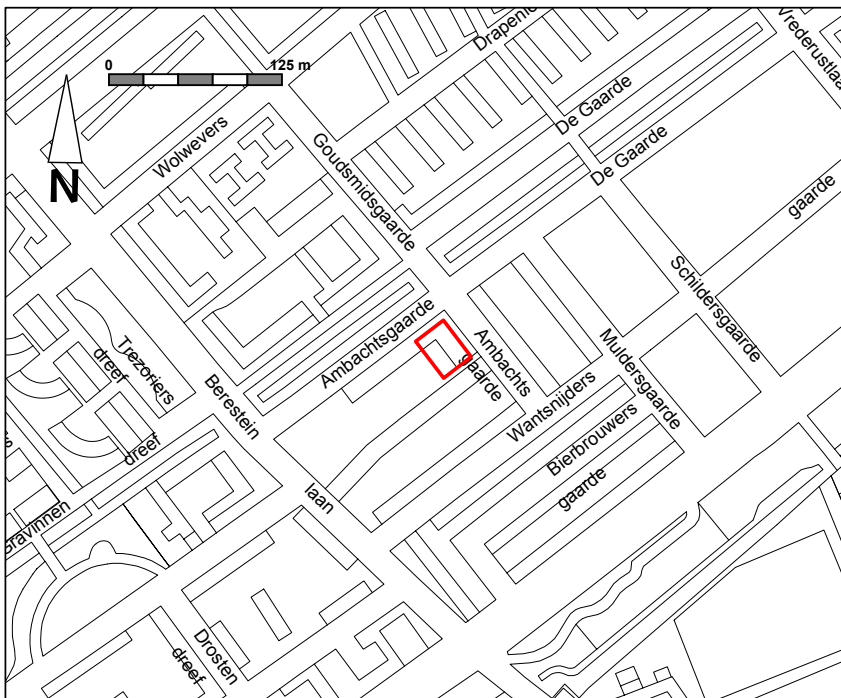
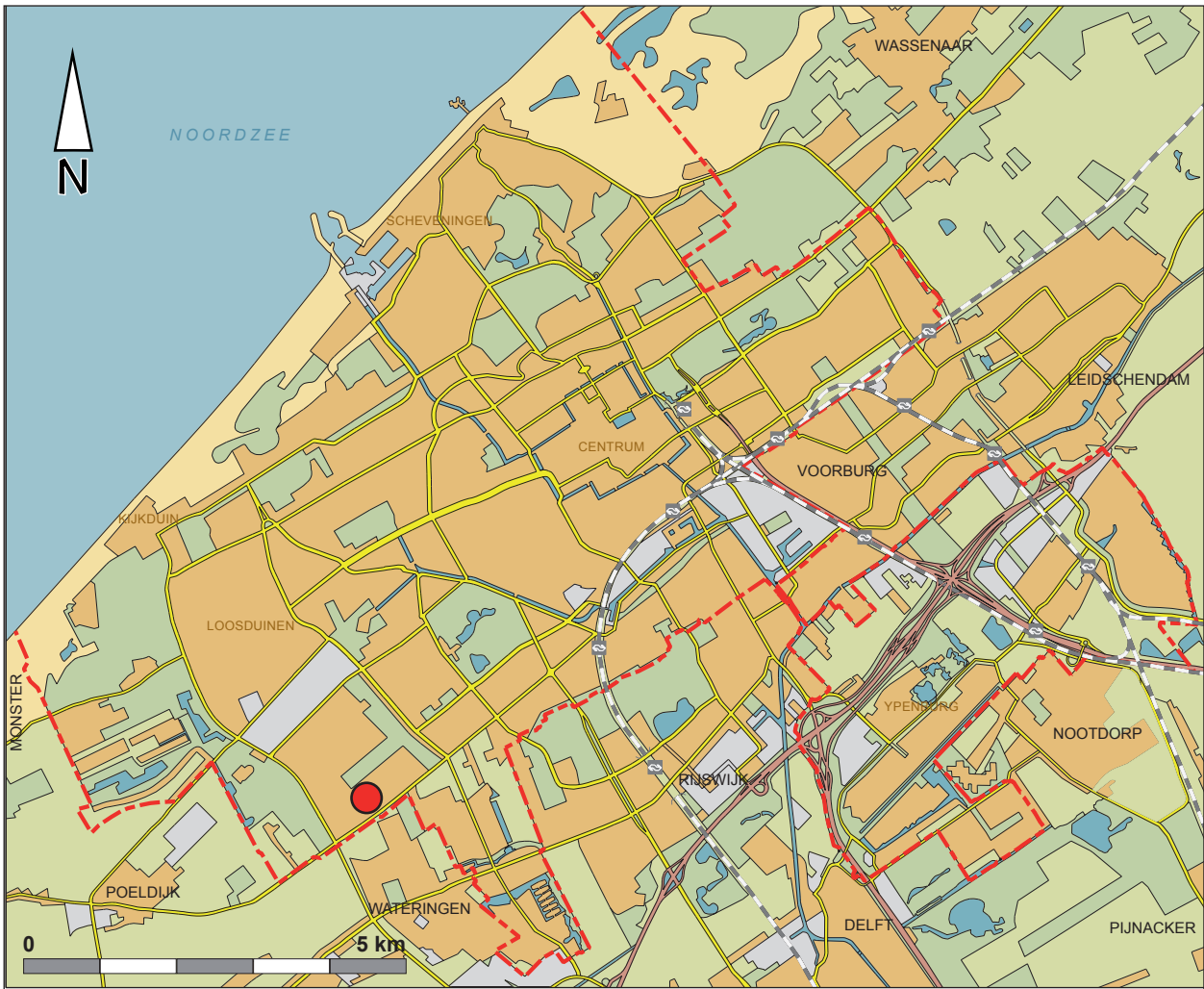
Haagse Archeologische Rapportage nummer 1135

Den Haag, 2011

ISBN: 978-94-6067-106-7

Inhoudsopgave

Samenvatting en administratieve gegevens	5
1 Inleiding	6
2 Bureauonderzoek	8
2.1 Geologie	8
Algemeen	8
Plangebied	9
2.2 Archeologie en vroege geschiedenis	10
2.3 Recente gebruiksgeschiedenis	12
2.4 De huidige en toekomstige situatie	12
2.5 De gespecificeerde archeologische verwachting	13
3. Booronderzoek	14
3.1 Doelstellingen en methode	14
3.2 Resultaten en interpretatie	14
3.3 Beantwoording onderzoeksvragen	16
4 Conclusie en advies	17
Literatuur	18
Historische kaarten	18
Verantwoording afbeeldingen	18
Bijlage 1: Tabel perioden en laagindeling	19
Bijlage 2: Boorbeschrijvingen	20

 Plangebied

Afb. 1 Plangebied en locatie in Den Haag.

Samenvatting en administratieve gegevens

Administratieve gegevens	
Projectcode	AGR11b
Gemeente	Den Haag
Toponiem	Ambachtsgaarde, tegenover nrs. 46 t/m 80
OM-nummer	49566
Kaartblad	30DZ (1:25.000 Topografische Dienst Nederland)
Coördinaten	x= 78073 , y= 450277 (centraal)
Kadastrale aanduiding	GVH37AW3821
Oppervlakte plangebied	Circa 1200 m ²
NAP-hoogten	Maaiveld op circa 0,25 m + NAP
Grondwaterpeil of -trap	Ca. 1,75 - NAP
Opdrachtgever	DSO, Gemeente Den Haag
Uitvoerder	Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer Gemeente Den Haag
Bevoegd gezag	B&W Gemeente Den Haag
Datum rapportage	november 2011
Autorisatie	M. Alkemade
Beheer en plaats documentatie/vondsten	Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer Gemeente Den Haag, Spui 70 Den Haag

DSO overweegt het terrein aan de Ambachtsgaarde, tegenover nummers 46 t/m 80, te ontwikkelen. De locatie ligt in de wijk Vrederust en heeft op de gemeentelijke Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart een archeologische verwachting (waarde 2). Volgens de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk ligt het plangebied in de strandvlakte, mogelijk ligt het plangebied (deels) op een laag duin. Als dit het geval is, heeft het plangebied een archeologische verwachting voor bewoningssporen uit met name de late prehistorie en de Romeinse tijd.

Gezien de archeologische verwachting voor het plangebied, is een archeologisch inventariserend booronderzoek uitgevoerd om de bodemopbouw in kaart te brengen en de archeologische verwachting te toetsen.

De bij het booronderzoek aangetroffen geologie stemt overeen met de geologische kaart. Dat wil zeggen: het plangebied ligt in een laaggelegen strandvlakte en er is geen sprake van een ligging op een duin. Bij het booronderzoek zijn geen indicatoren aangetroffen voor bewoning in de late prehistorie of later.

1 Inleiding

DSO heeft plannen in voorbereiding voor de ontwikkeling van het terrein aan de Ambachtsgaarde, tegenover nummers 46 t/m 80. Het plangebied ligt de wijk Vrederust, in een zone met archeologische verwachting op de gemeentelijke Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart. In het plangebied kunnen zich sporen bevinden van menselijke activiteiten uit het verleden, die door bodemingrepen kunnen worden verstoord. Om zicht te krijgen op eventuele voorwaarden in het kader van de archeologische monumentenzorg, is aan de afdeling Archeologie van de Gemeente Den Haag opdracht gegeven voor het uitvoeren van een bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek-boringen (IVO-b). Dit is een efficiënte werkwijze om zicht te krijgen op de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden in het plangebied en de kwaliteit ervan, zodat tijdig bekend wordt of er consequenties zijn voor de toekomstige ontwikkeling.

Het bureau- en booronderzoek zijn uitgevoerd conform de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2. Voor het bureauonderzoek zijn geraadpleegd: de onderzoeksgegevens van de afdeling Archeologie, ARCHIS2¹, De Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk², historische kaarten, het Haags gemeentearchief en het Bodem Informatiepunt.

Juridische achtergrond

De gemeente Den Haag heeft de taak om bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening te houden met aanwezige en te verwachten archeologische waarden (Monumentenwet, artikel 38a). Voor het gehele grondgebied van Den Haag heeft de afdeling Archeologie daartoe een Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart (AWVK) opgesteld.³ Hierop staat aangegeven waar archeologie wel en niet aan de orde is. De zones waar archeologie aanwezig is of wordt verwacht, zijn overgenomen in het paraplubestemmingsplan Archeologie (en een aantal eerder vastgestelde individuele bestemmingsplannen) als dubbelbestemming Waarde-Archeologie 1 of 2. Bij deze dubbelbestemming geldt een vrijstellingsregime. In gebieden met een Waarde-Archeologie 2 geldt een vrijstelling voor bodemingrepen tot 50 m² of ondieper dan 50 cm – mv, in gebieden met een Waarde-Archeologie 1 geldt geen oppervlaktevrijstelling.⁴

Het plangebied Ambachtsgaarde tegenover 46-80 valt onder het bestemmingsplan Vrederust, dat ten tijde van dit onderzoek opnieuw wordt vastgesteld. Hierbij worden de bepalingen uit het Paraplubestemmingsplan Archeologie overgenomen en geldt voor het plangebied een dubbelbestemming 'Waarde Archeologie'. Aan de dubbelbestemming zijn bouwregels en een aanlegvergunningstelsel gekoppeld. In het kader van de vergunningprocedure voor een ontwikkelingsplan maakt het bevoegd gezag de afweging of er vanuit de archeologie voorwaarden moeten worden verbonden aan de vergunning. Daarom heeft DSO het initiatief genomen voor het opstellen van een Rapport Archeologische Waarden. Bij de vergunningaanvraag kan dit rapport worden overlegd. De AWVK biedt in dit opzicht namelijk slechts een eerste indicatie en moet altijd op niveau van het project/plangebied aangescherpt worden. Daarbij wordt de archeologische waarde van het plangebied nader in beeld gebracht en wordt vastgesteld in hoeverre de bodemversturende werkzaamheden, waarvoor de vergunning wordt aangevraagd, eventuele archeologische resten bedreigen. Archeologisch vooronderzoek is in meerdere fasen opgedeeld en kan na elke fase beëindigd worden

1 ARCHIS2 is het landelijk archeologisch registratiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

2 Vos e.a. 2007.

3 Alkemade 2011.

4 Met uitzondering van het Statenkwartier waar een vrijstellingsgrens van 15 m² geldt.

als voldoende duidelijk is of er archeologische waarden dreigen te worden verstoord. Dit rapport is de verslaglegging van de fase bureauonderzoek en inventariserend booronderzoek.

Het rapport is als volgt ingedeeld:

Achtereenvolgens worden de geologie en de bekende en verwachte archeologische waarden besproken, in combinatie met de bekende historische ontwikkelingen en de mogelijke verstoringen die hebben plaatsgevonden. Op basis van deze gegevens is een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied opgesteld. Vervolgens worden de gegevens van het uitgevoerde booronderzoek beschreven en geanalyseerd. Het rapport wordt afgesloten met conclusies en aanbevelingen. In bijlage 1 is een periodetabel weergegeven en in bijlage 2 staan de boorgegevens vermeld.

2 Bureauonderzoek

2.1 Geologie

Algemeen

In de Haagse regio komen drie fysisch-geografische regio's bij elkaar. In het uiterste oosten wordt het landschap gedomineerd door het westelijke veengebied. In het westen wordt het landschap beheerst door het duingebied met strandwallen en strandvlaktes, terwijl het zuiden van de regio deel uitmaakt van het zuidwestelijke zeekleigebied.⁵ Een kenmerk van bovengenoemde regio's is dat ze onder invloed van de stijgende zeespiegel hun huidige vorm en uiterlijk hebben gekregen.

Rond 4000 v. Chr. bereikte de zee in dit gebied haar grootste uitbreiding. De kustlijn liep ter hoogte van de lijn Rijswijk-Voorburg-Leidschendam-Voorschoten en werd gemarkeerd door een strandwal, de oudste in de Haagse regio. Deze strandwal loopt in zuidwestelijke richting door tot in het huidige Wateringse Veld. Als een strandwal hoog genoeg was geworden, kwam duinvorming op gang, de zogenaamde Oude Duinen of Laag van Voorburg.

In een periode van ongeveer 2000 jaar verlegde de kustlijn zich door de vorming van nieuwe strandwallen de kustlijn naar het westen toe. Dat gebeurde gefaseerd, waardoor tussen de strandwallen lagere gebieden aanwezig bleven, de strandvlaktes. De zee had nog wel toegang tot de lager gelegen strandvlaktes direct ten zuiden van de strandwal van Den Haag, zoals de kleiige sedimenten die we daar aantreffen bewijzen (Laagpakket van Wormer).

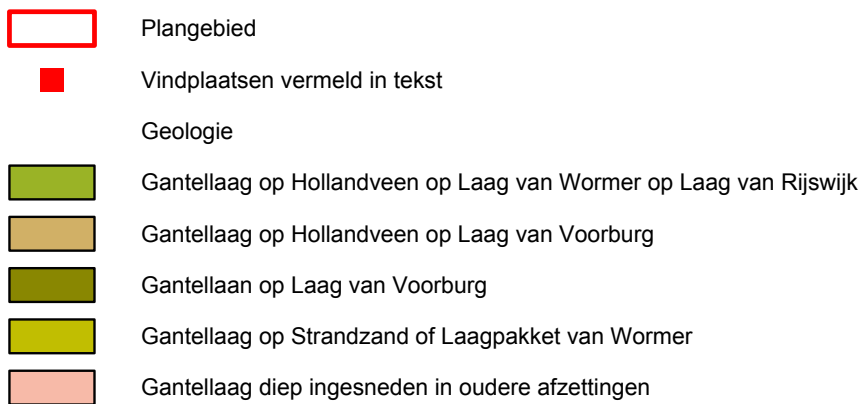
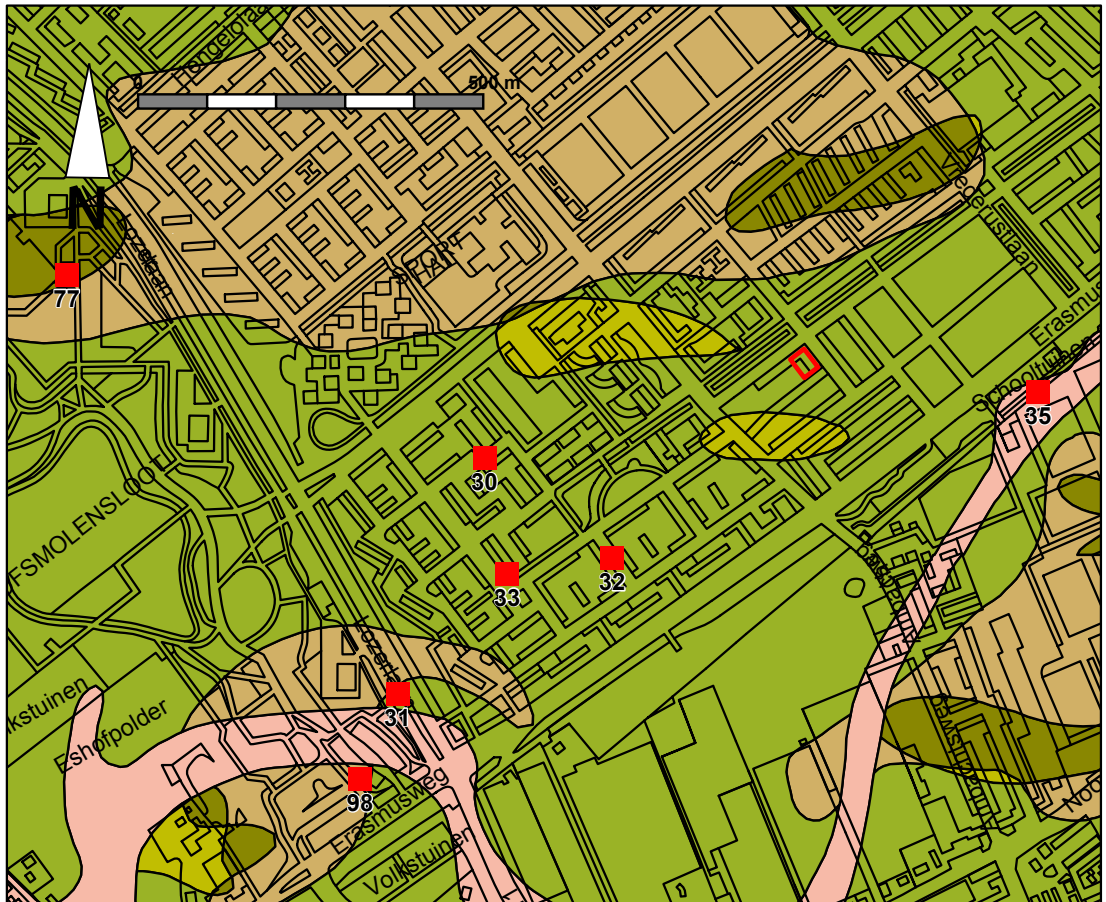
Omstreeks 2000 v. Chr. waren alle strandwallen gevormd en was het achterland grotendeels afgesloten van de zee. Dit leidde tot een stagnatie in de afwatering, waardoor grote moerassen ontstonden. In deze moerassen werd veen gevormd; het zogenaamde Hollandveen. In de loop van het eerste millennium v. Chr. was uiteindelijk het hele gebied bedekt met veen, afgezien van de hoogste delen van de strandwallen. Plaatselijk was dit pakket zelfs enkele meters dik.

Rond 500 v. Chr. vond een enorme inbraak van de zee plaats waardoor een getijdengebied ontstond in de zuidelijke regio. De grootste getijdengeul kennen we als 'de Gantel' en erodeerde het uitgestrekte veenpakket. Vanuit de Gantel werden bovendien kleiige sedimenten afgezet die nog steeds het zuidwestelijke deel van Den Haag domineren (Gantellaag). Vanaf het begin van de jaartelling kwam er een einde aan de invloed van de Gantel en stopte de sedimentatie.

In het eerste millennium vonden geen grote ontwikkelingen plaats; de afwatering van de Gantel verslechterde, waardoor er ten zuidwesten van Den Haag opnieuw veenvorming op gang kwam. In de late middeleeuwen werd het kustgebied geteisterd door grote stormvloed, waarvan de Sint Elizabethsvloed uit 1421 de bekendste is. Voor Den Haag waren de gevolgen tweeledig. Allereerst werd de Gantel opnieuw opengebrouwen en werden er vooral in het Westland nieuwe sedimenten afgezet (Laag van Poeldijk). Ten tweede werd door de hernieuwde activiteit van de zee een groot deel van de meest westelijke strandwal weggeslagen. Het vrijkomende zand werd door de zee weer op het land teruggebracht, waarna de wind het verder transporteerde. Het gevolg was dat de kustlijn in zuidoostelijke richting verschoof, en het oude landschap door verstuingen met een dikpakket zand overdekt raakte. Dit proces vond plaats over een periode van meerdere eeuwen. De reliëfrijke afdekkende zandlaag wordt Jonge Duinen of Laag van Den Haag genoemd.⁶

5 Berendsen 2005.

6 Vos e.a. 2007.

Afb. 2 Uitsnede uit de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk met het plangebied en in de tekst vermelde vindplaatsen.

Plangebied

Volgens de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk ligt het plangebied in het zeekleigebied, een laaggelegen, natte strandvlakte waarin de getijdengeulen van de Gantel lange tijd vrij spel hadden. De vlakte wordt afgewisseld met hoger gelegen oeverwallen, kreekkruggen en kleine duintjes (afb. 2). Het gebied bestaat geologisch uit een opeenvolging van klei met een ouderdom van Duinkerke I op Holland veen op klei behorende bij Calais IV en zand van Oud Duin. Lokaal kan veen direct op zand voorkomen.

2.2 Archeologie en vroege geschiedenis

De Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart van de gemeente Den Haag geeft een archeologische verwachting aan voor het plangebied. Deze verwachting hangt rechtstreeks samen met de ligging in de strandvlakte. De hoger gelegen delen daarvan waren in de late prehistorie en de Romeinse tijd een aantrekkelijke bewoningslocatie.⁷ De lagere delen van de duinen en de strandvlaktes werden daarbij benut als jaag- en voedselverzamelgebieden en/of landbouwgronden. Zo zijn op een hoger gelegen terrein bij De Uithof sporen van een nederzetting uit de midden-ijzertijd gedocumenteerd (vindplaats 77 op afb. 2).⁸ Bij booronderzoek aan de Goudsmidsgaarde werden sporen aangetroffen van vermoedelijk een sloot uit de nieuwe tijd. Dat dergelijke hoger gelegen duintjes in principe archeologisch kansrijk zijn, wordt duidelijk uit de vindplaats die circa 500 m ten zuiden van het plangebied aan de Lozerlaan is aangetroffen (vindplaats 98 op afb. 2). Hier zijn eveneens sporen van een nederzetting uit de midden-ijzertijd teruggevonden. Naast een cultuurlaag werden de resten van een huisplattegrond met sporen van een haard blootgelegd. Daarnaast bevonden zich enkele afvalkuilen. Ook werd er rijkversierd aardewerk aangetroffen.⁹ Op de oeverwal die op deze zandopduiking is gevormd door een Gantelgeul, lag een grote inheems-Romeinse nederzetting (vindplaats 31 op afb. 2).¹⁰ Onder de vele aangetroffen grondsporen bevond zich een opvallende, vierkante structuur, mogelijk een heiligdom. Er werden veel luxe gebruiksvoorwerpen aangetroffen, waaronder divers import aardewerk, bronzen armbanden en een bronzen kan.¹¹ Aan de Jonkersdreef, circa 400 m vanaf het plangebied, is in 1957 aardewerk uit de midden ijzertijd gevonden en in hetzelfde jaar kwamen in een bouwput aan de Gravendreef Romeinse en laatmiddeleeuwse aardewerkscherven aan het licht (vindplaatsen 32 en 33 op afb. 2).

De strandvlakte werd zowel in de late Prehistorie, de Romeinse tijd, als in de middeleeuwen en nieuwe tijd voornamelijk gebruikt voor landbouw en veeteelt. Zo werden bij booronderzoek aan De Gaarde Romeinse greppels aangetroffen en verploegde niveaus en verkaveling vanaf de 16de eeuw.¹² Zuidwestelijk van het plangebied is aardewerk uit de midden-ijzertijd, Romeinse tijd en late middeleeuwen aangetroffen.¹³ Het materiaal uit de ijzertijd en de Romeinse tijd is vermoedelijk afval van nederzettingen, die gelegen waren op de hogere plekken zoals de duinen en de oeverwallen langs de Gantel (vindplaatsen 31 en 98). Maar ook is er een Romeinse vindplaats, vermoedelijk een nederzetting, aangetroffen op een oeverwal oostelijk van het plangebied aan de Erasmusweg (vindplaats 35 op afb. 2).¹⁴

7 Voor een overzicht van de archeologische perioden en bijbehorende dateringen zie bijlage 1.

8 Het betreft hier vindplaats 77, opgegraven door de gemeente Den Haag in 1984. Er werd direct onder het maaiveld een cultuurlaag aangetroffen met enkele hune kuilen en een mogelijke waterput. Zowel in de cultuurlaag als in de sporen bevond zich aardewerk (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 56).

9 Het betreft hier vindplaats 98, opgegraven door de gemeente Den Haag in 1991 (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 62).

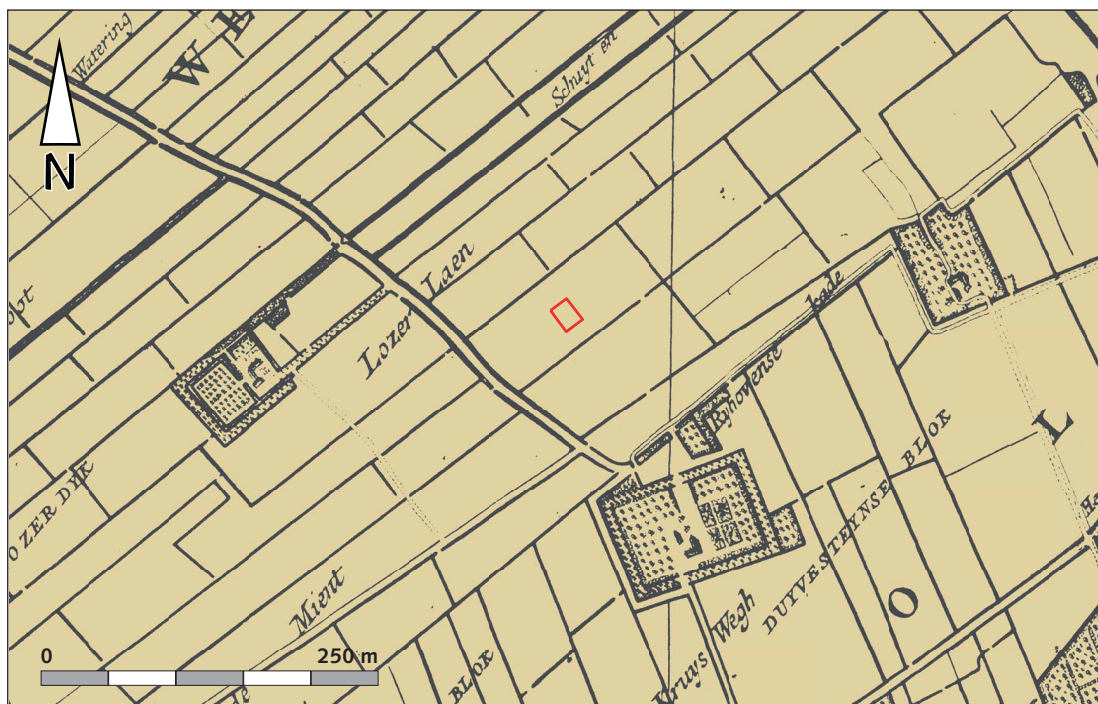
10 Het betreft hier vindplaats 31. Er zijn waarnemingen uitgevoerd door de AWN in 1957-1966. De afdeling Archeologie heeft in 1990 een waarneming uitgevoerd en opgravingen in 1992-1994 en 2000 (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 43).

11 Van Zoolingen 2010.

12 Rieffe 2001.

13 Het gaat hier om een waarneming in bouwputten door de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) in 1957. Het betreft hier vindplaatsen 32 en 33 (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 44).

14 Het betreft hier vindplaats 35. In de slootwand werd in 1960 door de AWN een cultuurlaag waargenomen met daarin inheems aardewerk, botmateriaal en een fibula (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 44). Booronderzoek in 2003 (zie afb. 2: ERW03b) toonde verder aan dat het om een grote vindplaats gaat, gelegen in de binnenbocht van een geul (Rieffe 2004b, p. 7 en 8).

Afb. 3 Uitsnede uit de kaart van Kruikeus met de ligging van het plangebied.

Vanaf de late middeleeuwen werd het natte landschap, in opdracht van de graven van Holland, grootschalig ontwaterd door het graven van sloten en daarna ontgonnen voor akkerbouw. Enige tijd na de ontginning werd inpoldering noodzakelijk omdat de bodem sterk begon in te klinken. Doordat het gebied lager kwam te liggen, werd het te nat voor akkerbouw en alleen nog maar geschikt als weidegrond. De kaart van Delfland, vervaardigd door Kruikeus in 1712, laat duidelijk zien dat het plangebied in met slotjes omringd weiland was gelegen, in de zogenoemde West Escampspolder (afb. 3). Op korte afstand langs het plangebied liep een weg, de 'Lozerlaen'. Tegenwoordig heet de desbetreffende weg Beresteinlaan en bevindt de Lozerlaan zich iets verder naar het westen. Verspreid in het landschap bevond zich een aantal boerderijen, waarvan er drie in de directe omgeving van het plangebied liggen. Het is aannemelijk dat het verkavelde land tot één van deze boerderijen heeft behoord. De 16de-eeuwse boerderij ten noordwesten van het plangebied, aan de overzijde van de oude Lozerlaan, wordt op recentere kaarten 'Vrederust' genoemd. Bij de inrichting van de wijk in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw, zijn bij archeologisch onderzoek de middeleeuwse (11de- tot 14de-eeuwse) resten aangetroffen van de voorganger van deze boerderij (vindplaats 30 op afb. 2).¹⁵

Uit het plangebied zelf zijn voornamelijk geen archeologische waarden bekend. Bij eerder archeologisch booronderzoek aan de Ambachtsgaarde, langs de waterpartij en ter hoogte van het plangebied, werd in twee boringen op 2.50 m – NAP stuifzand met bodemvorming aangetroffen.¹⁶ Bij booronderzoek aan de Beresteinlaan 110-112 is in twee boringen ook duinzand aangetroffen.¹⁷ Dit duidt er op dat het plangebied mogelijk ligt op de flank van het duin dat volgens de Nieuwe geologische kaart circa 200 m ten noordwesten van het plangebied is gelegen.

15 Het betreft hier vindplaats 30. Opgraving c.q. waarneming in 1957 en 1958 door de voormalige Rijksdienst van het Oudheidkundig Bodemonderzoek (thans RCE)/de gemeente Den Haag (Van Veen en Waasdorp 2000, p. 42)

16 Rieffe 2004a.

17 Boonstra en Rieffe 2010.

2.3 Recente gebruiksgeschiedenis

De recente gebruiksgeschiedenis geeft inzicht in aard en omvang van mogelijke verstoringen van de bodemopbouw, waardoor eventuele archeologische waarden verloren kunnen zijn gegaan.

De ontwikkelingen van na 1800 zelf worden door de afdeling archeologie van de gemeente niet als onderzoekswaardig beschouwd. Voor deze periode zijn andere, meer geschikte bronnen beschikbaar.

Het plangebied blijft tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw in gebruik als weidegrond. Tussen 1956 en 1967 wordt het gebied bebouwd en vormt het onderdeel van de buurt Dreven en Gaarden, gelegen in de wijk Vrederust. De wijk werd vernoemd naar de boerderij Vrederust die aan de westkant van de oude Lozerlaan (nu de Beresteinlaan) gelegen was.

Het plangebied maakte deel uit van een plein met vrijstaande winkelkiosken. In 1977/78 onderging het plein een renovatie, waarbij 170 lindebomen werden geplant om het plein te verfraaien. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw zijn er kleinschalige vernieuwingsprojecten uitgevoerd om het eenzijdige woningaanbod en de sociale problematiek in de wijk tegen te gaan. Vanaf 2000 wordt de vernieuwing grootschalig aangepakt volgens de opgestelde Structuurvisie Den Haag Zuidwest; tot 2013 vindt er in zuidwest een intensieve herstructurering plaats waarbij 9000 woningen worden gesloopt en 8500 nieuwe woningen worden gebouwd.

Ook het winkelplein aan het Ambachtsgaarde is in de loop van de jaren aan verandering onderhevig geweest. Na 2000 zijn de kiosken in het plangebied bovengronds gesloopt, en in 2007 zijn er langs het plein nieuwe appartementen en winkels gebouwd en een parkeerterrein ingericht. Het plangebied is ook onderdeel van de ontwikkeling en is, in afwachting van een bouwplan, tijdelijk ingericht als speelplek.

Bij eerder uitgevoerd booronderzoek in de omgeving van het plangebied is gebleken dat het gebied circa 1 meter is opgehoogd, waarschijnlijk voorafgaand aan de bouw van de wijk¹⁸. Het is waarschijnlijk dat een dergelijke laag zich ook in het plangebied bevindt, hetgeen conserverend gewerkt zal hebben voor de eventuele archeologische waarden.

Wat betreft gegevens met betrekking tot bodemverstoring in de vorm van verontreinigingen: op en in de directe omgeving van het plangebied zijn bij bodemonderzoek licht verhoogde gehalten aan zware metalen aangetroffen.¹⁹

2.4 De huidige en toekomstige situatie

Het plangebied is gelegen in de noordoostelijke hoek van de Ambachtsgaarde. De exacte ligging en contouren worden weergegeven in afbeelding 1. Ten tijde van het bureauonderzoek is het plangebied onbebouwd. Op het perceel wordt mogelijk een appartementencomplex met bijzondere functies gebouwd, het bestemmingsplan sluit een ondergrondse parkeergarage niet uit.

¹⁸ Rieffe 2001 en 2002.

¹⁹ Volgens informatie van het Bodem Informatiepunt van de gemeente Den Haag.

2.5 De gespecificeerde archeologische verwachting

Hoewel het plangebied op de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk in de strandvlakte ligt, heeft eerder booronderzoek aan het Ambachtsgaarde uitgewezen dat er in dit gebied mogelijk sprake is van de voorzetting van een laag duin dat ten noordwesten van het plangebied ligt. In dat geval is sprake van een archeologisch kansrijke situatie omdat op dergelijke duintjes al in de late prehistorie en de Romeinse tijd bewoning kan hebben plaatsgevonden en dergelijke bewoning op duintjes en andere hogere delen in het landschap elders belangrijke vindplaatsen uit de ijzertijd en de Romeinse tijd hebben opgeleverd.

Uit de middeleeuwen en nieuwe tijd kunnen mogelijk sporen van landgebruik aanwezig zijn.

De verwachting is dat de bodemopbouw in het plangebied nog vrij intact is, te meer daar verwacht wordt dat er een recente ophogingslaag aangebracht is bij de bouw van de woonwijk. De enige bebouwing op het terrein waren de kiosken en de fundering daarvan zal waarschijnlijk niet dieper zijn aangebracht dan de ophogingslaag. Eventuele nieuwbouwplannen zullen waarschijnlijk leiden tot versterking van de mogelijk aanwezige archeologische waarden. Om de archeologische verwachting te toetsen wordt om die reden geadviseerd in het plangebied een inventariserend onderzoek in de vorm van grondboringen uit te voeren.

3. Booronderzoek

3.1 Doelstellingen en methode

Het doel van het uitgevoerde booronderzoek was de gespecificeerde archeologische verwachting te toetsen.

Volgens het Plan van Aanpak dient het booronderzoek antwoord te geven over de volgende vragen:

1. Hoe goed is de bodemopbouw bewaard gebleven?
2. Hoe ziet de bodemopbouw eruit?
3. Zijn er archeologische niveaus aanwezig? En zo ja, wat is de aard, ouderdom en omvang, gaafheid en conservering daarvan?
4. In welke mate stemmen de resultaten overeen met de archeologische verwachtingen?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn vier boringen uitgevoerd. De boringen zijn aan de hand van terreinkenmerken in het RD-net geplaatst. De hoogteligging is bepaald aan de hand van een putdeksel in de Ambachtsgaarde met een bekende NAP-waarde. De boringen zijn beschreven conform de Archeologische Sediment Beschrijvingsmethode (ASB). In afbeelding 4 is de locatie van de boringen weergegeven. De beschrijvingen zijn opgenomen in bijlage 2.

3.2 Resultaten en interpretatie

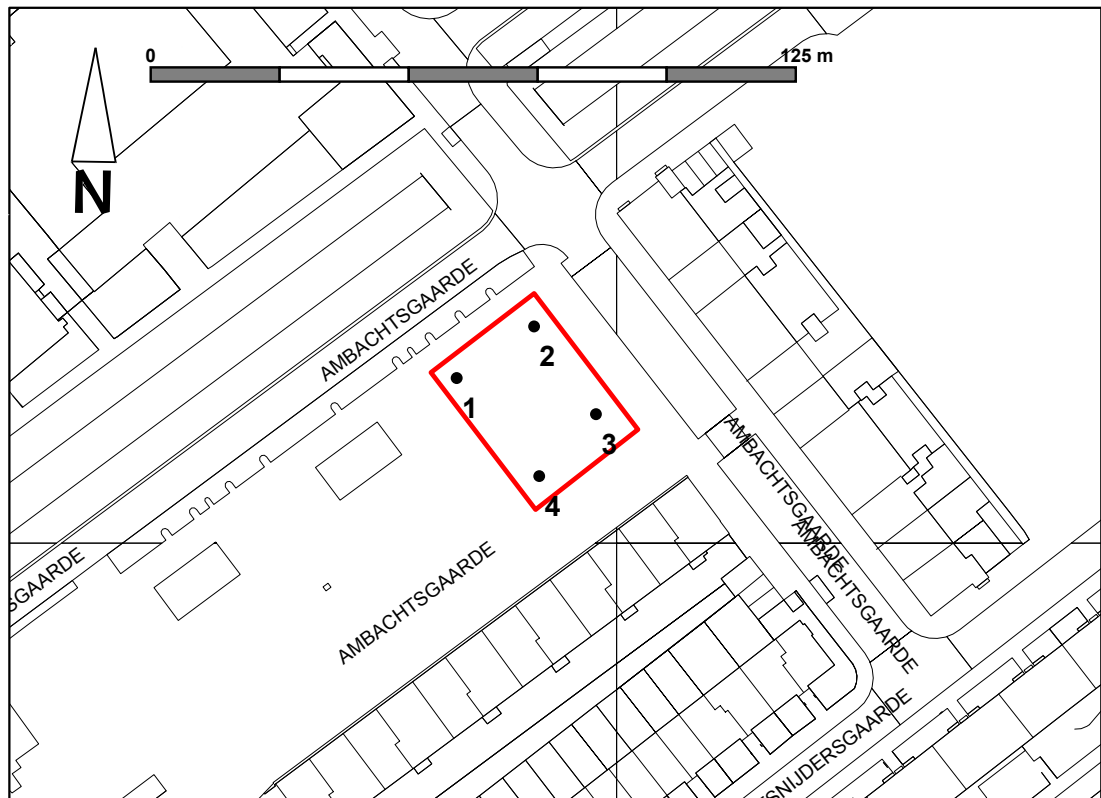
Van de vier boringen zijn er drie doorgezet tot ongeveer 3 m onder maaiveld. Boring 1 kon door aanwezig puin in de ondergrond niet dieper worden uitgevoerd dan 0,5 m onder maaiveld. De drie geslaagde boringen kennen een zeer vergelijkbare bodemopbouw met van onder naar boven:

- Strandzand met enkele (zeer) kleine schelpfragmentjes (Laag van Rijswijk)
- Gelaagde, vette klei met een enkel laagje zand ertussen; schelphoudend (Laagpakket van Wormer)
- Veen. In boring 2 en 4 met aan de basis duidelijk herkenbaar hout. Aan de top meer gras- en rietachtige wortelresten. In boring 3 is geen variatie te zien, hier is het allemaal grasachtig materiaal (Hollandveen Laagpakket van de Formatie van Nieuwkoop).
- Klei, compact en door de ligging onder grondwater geheel gereduceerd met blauwverkleuring. Aan de top van deze laag zijn geringe sporen van bodemvorming aanwezig (Laagpakket van Walcheren; Gantellaag).
- Een tot 1,5 m dik pakket opgebrachte grond, voornamelijk zand, maar ook een beetje klei en af en toe een fragment schelp. Aan de top recent geroerd met (baksteen) puin.

In de drie geslaagde boringen zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen.

De aangetroffen bodemopbouw stemt geheel overeen met de geologie zoals die staat afgebeeld op de geologische kaart.

Aan de top van de Gantellaag / Laagpakket van Walcheren is bodemvorming herkend: het gaat

- Plangebied
- Boorpunten met volgummer

Afb. 4 Locatie boorpunten.

hier vrijwel zeker om de laat- en postmiddeleeuwse bodem zoals die in het gebied aanwezig was tot kort voor het bouwrijp maken van het gebied "de Gaarden". Ook in de Romeinse tijd vormde die laag het Romeinse maaiveld, maar gezien de hoogteligging (ongeveer 1,5 m – NAP) was dat maaiveld in de Romeinse tijd ongeschikt om op te wonen.²⁰ Voor beweiding was het waarschijnlijk wel geschikt, maar dit zal niet of nauwelijks sporen hebben achtergelaten.

In de boringen 2 en 3 is de top van het Hollandveen sterk geoxideerd tot veraard. Dat wijst erop dat deze laag, voordat de klei van het Gantelsysteem erop werd afgezet, enige tijd aan het maaiveld lag te verdrogen. Aan de Hoogeveenlaan is op een dergelijk veraard pakket veen zowel bij booronderzoek als bij de aanleg van proefputjes aardewerk uit de (midden) ijzertijd gevonden.²¹ Op andere locaties in dit deel van Den Haag is bij booronderzoek in dergelijke verdroogde veenbodems nooit vondstmateriaal aangetroffen.²²

In boringen 2, 3, 4 bevindt zich onder het veen een dunne laag klei van het Laagpakket van Wormer. Deze klei is achter de verschillende strandwallen die in het gebied lagen in een kwelder of lagune afgezet. Qua ouderdom moet dan gedacht worden aan de periode neolithicum – vroege bronstijd. In een dergelijke omgeving is bewoning vrijwel uitgesloten.

²⁰ Zie voor een uitgebreide discussie over het Romeinse maaiveld Van den Bel en Rieffe 2009 en Rieffe 2011

²¹ Rieffe 2002; Rieffe 2003.

²² Van der Mijle Meijer 2008.

3.3 Beantwoording onderzoeksvragen

1. Onder een pakket opgebrachte grond van ongeveer 1,5 m dik is de oorspronkelijke natuurlijke bodemopbouw goed bewaard gebleven.
2. Van onder naar boven bestaat de bodemopbouw uit strandzand (Laag van Rijswijk) met daarop een dunne laag klei van het Laagpakket van Wormer. Op deze klei ligt Hollandveen met daarop klei van de Gantellaag (Laagpakket van Walcheren).
3. Bij het onderzoek zijn geen archeologische niveaus of indicatoren aangetroffen.
4. De aangetroffen bodemopbouw is in overeenstemming met het beeld dat de huidige geologische kaart voor het plangebied weergeeft. Gezien de diepte waarop de redelijk tot goed geconserveerde bovenkant van de Gantellaag werd aangetroffen, is de kans dat zich op die laag archeologische resten uit de Romeinse tijd bevinden gering. Ook is in het plangebied geen duin aangetroffen waar prehistorische resten op kunnen liggen met een vergelijkbare ouderdom zoals de vindplaatsen aan de Lozerlaan of Uithofspolder - Hengelolaan.^{23 24}

23 Vindplaatsen nrs 98 en 77.

24 Overigens verdient het aanbeveling om de legenda-eenheden zoals die op de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk worden weergegeven eens kritisch te beoordelen omdat ze aanleiding lijken te geven tot "onlogische" laagovergangen. Met name doet zich dat probleem voor bij de kaarteenheden 4, 5 en 6 (Klei op veen op duinzand; klei op duinzand en klei op strandzand).

4 Conclusie en advies

Het bureauonderzoek heeft uitgewezen dat er in het plangebied een kans is op het aantreffen van archeologische sporen en resten van bewoning vanaf de late prehistorie tot aan de nieuwe tijd. De kans is groot dat deze worden verstoord door de ontwikkelingsplannen. Om te toetsen of er daadwerkelijk archeologische waarden aanwezig zijn, is er een inventariserend onderzoek in de vorm van archeologische grondboringen uitgevoerd. Daarbij zijn geen archeologische waarden aangetroffen. De oorspronkelijke geologische opbouw is goed bewaard gebleven en bestaat uit lagen die voornamelijk onder natte omstandigheden zijn afgezet, wat de kans op archeologie in het algemeen klein maakt.

Op basis van bovenstaande wordt geadviseerd geen verder archeologisch onderzoek uit te voeren en aan het voorgestelde bouwplan geen voorwaarden in het kader van de archeologische monumentenzorg te verbinden.

Literatuur

- Alkemade, M., 2011, *Toelichting op de Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart Den Haag (AWVK)*. (HAR 1106). Den Haag.
- Bel, M.M. van den, en E.C. Rieffe, 2009, "Geologie" in H. Siemons en J.J. Lanzing (redactie) *Bewoningssporen uit de Romeinse tijd in het Wateringse Veld*, Den Haag (Haagse Oudheidkundige Publicatie 11). Den Haag.
- Berendsen, H.J.A., 2005, *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. (Fysische geografie van Nederland). Assen.
- Boonstra, Y., en E.C. Rieffe, 2009, *Beresteinlaan 110-112 Gemeente Den Haag. Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek-boringen*. (Rapport 0925). Den Haag.
- Mijle Meijer, R.A. van der, 2008, *Inventariserend Veldonderzoek Proefsleuven Gemeente Den Haag; Archeologisch onderzoek tussen de Vledderstraat en de Oosterhesselenstraat in Den Haag*. (Rapport 0805). Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2001, *Boringen en proefputonderzoek Gaarde*. (Intern rapport DSB-Archeologie). Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2002, *Booronderzoek Gaarde*. (Intern rapport DSB-Archeologie). Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2002, *Booronderzoek Hoogeveenlaan en omgeving*. (Intern Rapport DSB-Archeologie). Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2003, *Proefonderzoek Hoogeveenlaan*. (Intern Rapport DSB-Archeologie). Den Haag
- Rieffe, E.C., 2004a, *Booronderzoek Ambachtsgaarde*. (Intern rapport DSB-archeologie). Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2004b, *Standaard archeologische inventarisatie en aanvullende archeologische inventarisatie Groenzone Erasmusweg*. Den Haag.
- Rieffe, E.C., 2011, "Geologie en landschap" in A. Pavlovic (redactie). *Archeologisch onderzoek aan de Uithofslaan, gemeente Den Haag. Deel 1: Sporen van bewoning uit de ijzertijd (vindplaats 6) en de Romeinse tijd (vindplaats 3)*. (HAR 1122). Den Haag.
- Veen, M.M.A. van, en J.A. Waasdorp, 2000, *Archeologisch-geologische kaart van Den Haag*. (Haagse Oudheidkundige Publicaties nummer 5). Den Haag.
- Vos, P.C., E.C. Rieffe, en E.E.B. Bulten, 2007, *Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk*. Den Haag.
- Zoolingen, R.J. van, 2010, *Een Cananefaatsse cultusplaats. Inheems-Romeinse bewoning aan de Lozerlaan, Den Haag*. (Haagse Oudheidkundige Publicaties nummer 12). Den Haag.

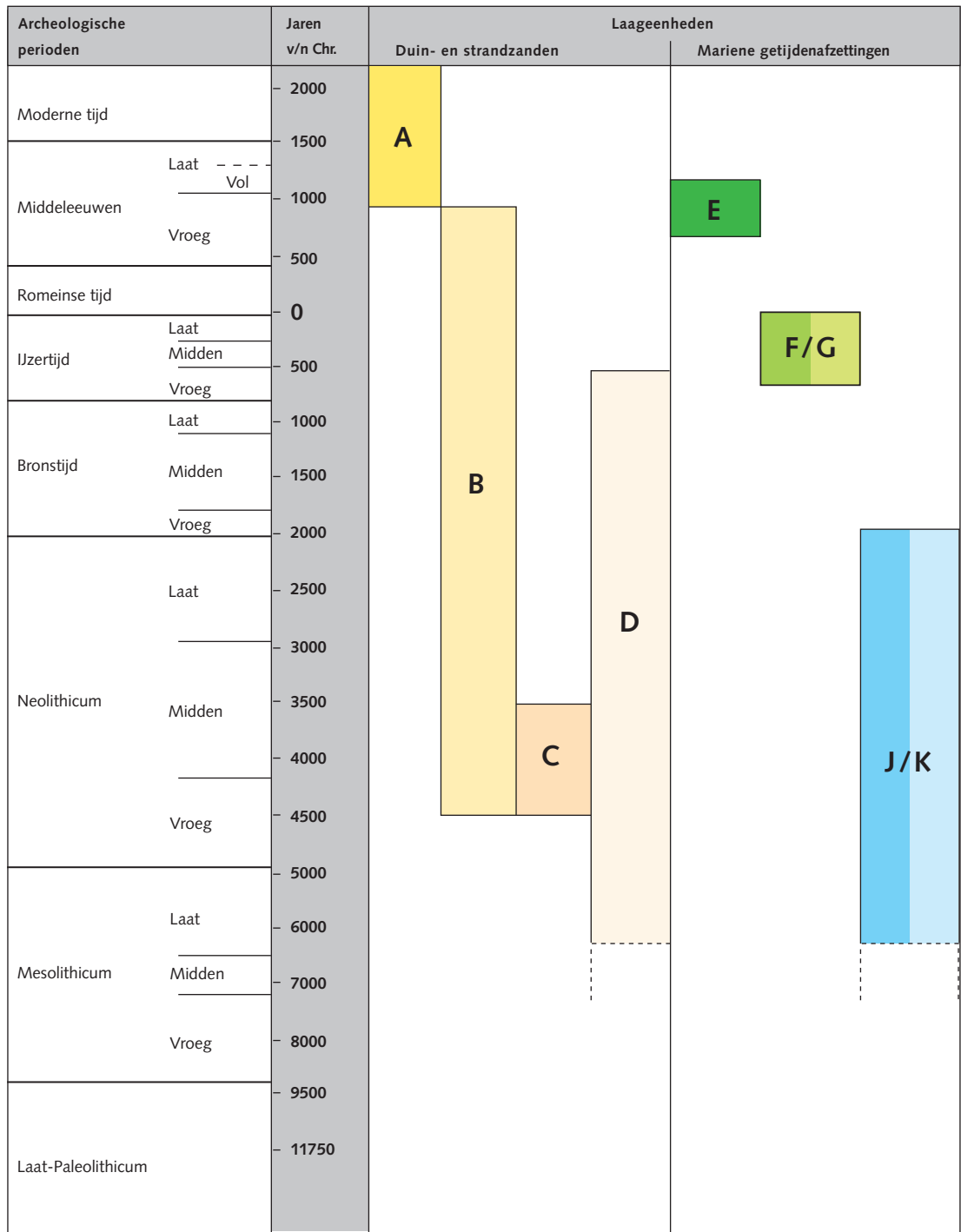
Historische kaarten

- Kruikius kaart van Delfland 1712*. Heruitgave Alphen aan den Rijn.
- Topografische kaart van 's-Gravenhage uit 1963*. Kaartnummer 30D. Den Haag.

Verantwoording afbeeldingen

- Afb. 1 Plangebied en locatie in Den Haag (*Gemeente Den Haag*).
- Afb. 2 Uitsnede uit de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk met het plangebied en in de tekst vermelde vindplaatsen (*Gemeente Den Haag*).
- Afb. 3 Uitsnede uit de kaart van Kruikius met de ligging van het plangebied (*Hoogheemraadschap van Delfland*).
- Afb. 4 Locatie boorpunten. *Gemeente Den Haag*.

Bijlage 1: Tabel perioden en laagindeling

- A: Laag van Den Haag (voorheen Jonge Duinen)
- B: Laag van Voorburg (voorheen Oude Duinen)
- C: Laag van Ypenburg (voorheen Oude duinen)
- D: Laag van Rijswijk (voorheen Strandzanden)
- E: Laag van Poeldijk (voorheen Duinkerke II /III Afzettingen)
- F: Gantel Laag, kleiige afzettingen (voorheen Duinkerke I Afzettingen)
- G: Gantel Laag, zandige afzettingen (voorheen Duinkerke I Afzettingen)
- J: Laagpakket van Wormer, kleiige afzettingen (voorheen Afzettingen van Calais)
- K: Laagpakket van Wormer, zandige afzettingen (voorheen Afzettingen van Calais)

Bijlage 2: Boorbeschrijvingen

Legenda

Ks2	Klei matig siltig
Ks3	Klei sterk siltig
V	Veen mineraalarm
Vk3	Veen sterk kleilig
Zs1	Zand zwak siltig
x	Verstoring
1	geringe hoeveelheid
2	matige hoeveelheid
3	grote hoeveelheid

Boornummer	Bovenkant laag (m NAP)	Onderkant laag (m NAP)	Laag	Hoofdkleur	Bijkleur	Tint	Houtskool	Aardewerk	Humus	Ijzeroxide	Opmerkingen
1	-0.10	-0.60	x								
2	-0.10	-1.40	x								
	-1.40	-1.50	Ks3	grijs		donker			2		
	-1.50	-1.80	Ks3	grijs	blauw						
	-1.80	-1.90	Vk3	bruin		donker					
	-1.90	-2.40	V	bruin							
	-2.45	-2.65	V	bruin	rood						
	-2.65	-2.75	Vk3	grijs		donker					
	-2.75	-2.85	Ks2	grijs		licht					
	-2.85	-2.95	Zs1	grijs							
3	-0.10	-1.50	x								
	-1.50	-1.65	Ks3	grijs	bruin	donker			2		
	-1.65	-2.00	Ks3	grijs	blauw						
	-2.00	-2.30	V	bruin		zeer donker					
	-2.30	-2.80	V	bruin							
	-2.80	-2.85	Ks2	grijs		licht					
	-2.85	-2.90	Zs1	grijs		licht					
4	-0.10	-1.60	x								
	-1.60	-1.90	Ks3	grijs	blauw	donker					
	-1.90	-2.85	V	bruin							
	-2.85	-3.05	Ks2	grijs							
	-3.05	-3.15	Zs1	grijs		licht					

